

DİVAN ŞİİRİNDE MEYVELER VE MEYVELERDEN HAREKETLE YAPILAN TEŞBİH VE MECAZLAR*

*Abdülkerim GÜLHAN***

ÖZET

Divan edebiyatının hüküm sürdüğü sahalarda, değişik yüzyıllara ait taradığımız önemli kırk divanda; şairlerin *armut, ayva, badem, ceviz, elma, erik, fındık, fıstık, hurma, hünnap, iğde, incir, kahve, karpuz, kavun, kayısı, kiraz, limon, nar, şeftali, turunç, üzüm, vişne, zeytin* gibi meyvelerin ağaçları, şekilleri, renkleri, tatları, çiçekleri ve fonksiyonları üzerinde çeşitli teşbih ve mecazlar yaptıkları görülmüştür. Sevgiliye ait birçok özellik meyveler üzerinde yapılan benzetme ve mecazlarla anlatılmıştır.

Anahtar kelimeler: divan şiiri, meyve, sebze, benzetme, mecaz.

FRUITS AND SIMILES AND METAPHORS ON FRUITS IN CLASSICAL TURKISH LITERATURE (DIVAN POETRY)

ABSTRACT

We have surveyed 40 divans belonging different centuries and different regions in classical Turkish Literature. In the works we have looked up, poets used fruit names such as pear, quince, almond, hickory, apple, plum, filbert, peanut, date palm, jujube, oleaster, fig, coffee, watermelon, melon, apricot, cherry, lemon, pomegranate, peach, bitter orange, grape, morello, olive and made metaphor regarding their trees, forms, tastes, colors, flowers and functions. Many characteristic features of "the loved one" were given with word games on fruits.

Keywords: Divan poetry, fruit, vegetable, simile, metaphor.

* Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi'nin düzenlediği "**Türk Kültüründe Meyve**" sempozyumunda (7-8 Nisan 2004) sunulan bildirinin gözden geçirilmiş şeklidir.

** Yard.Doç.Dr., Balıkesir Üni. Fen Ede. Fak. E-posta: agulhan@balikesir.edu.tr

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008*

Meyvenin insan hayatındaki önemi herkesçe malumdur. Meyve, insan için vazgeçilemez bir besin kaynağı olmasından öte, ağacı, çiçeği, şekli, tadı ve bazı fonksiyonel özellikleriyle ile toplumun kültürel değerleri arasına girmiş; birçok düşünce meyveler üzerine yapılan teşbih ve mecazlarla daha iyi anlatılabilmıştır. Bu özellikleriyle meyveler divan şairlerine de ilham kaynağı olmuştur. Bu çalışma, yazının sonundaki 'Kısaltmalar' bölümünde kısaltma ve isimleri verilen şairlerin, 'Kaynaklar'da tam künyeleri bulunan divanları taranarak yapılmıştır. Orta Asya, Azeri ve Osmanlı sahalarının 14-19. yüzyılları arasını kapsayan toplam kırk divanın hepsinde; divan şiirinin hemen her nazım şekli içerisinde, sayıları ve oranları farklı olmakla beraber meyvelerin konu edildiği, değişik meyve isimlerinin geçtiği görülüyor.

Hangi bitkilerin meyve sayılacağı tereddüdü geçirdiğimizde, botanik biliminin de bu konuda bazı tereddütleri olduğunu gördük. Konuyla ilgili bir eserde: "*Meyva ile sebzenin sınırı pek kesin değildir.*" (Özyurt 1992: 84) deniliyor. Meyve, Türk Dil Kurumu'nun Türkçe Sözlüğü'nde "*Bitkilerde çiçeğin döllenmesinden sonra yumurtalığın gelişmesiyle oluşan tohumları taşıyan organ, yemiş. 2. mec. Ürün, sonuç, kâr*" (TDK 1998); bir botanik kitabında "*Genellikle yumurtalığın döllenmesi sonunda karpel dokusunun gelişmesi ile meydana gelen organa "meyva" denir. Yumurtaların döllenmesini embriyo gelişmesi ve tohum oluşması izler. Ovaryumdan gelişen meyvalar "gerçek meyvalar"dır, bazı hallerde diğer çiçek kısımları da meyva oluşmasına katılır, bu tip meyvalara "yalancı meyva" adı verilir.*" (Yentür 1984: 487) ifadeleriyle tanımlanıyor. Bu tanımları dikkate alırsak, divanlarda rastladığımız, yaygın kültürümüzde sebze, tahıl veya baharat olarak bilinen, **arpa, biber, buğday, burçak, darı, hardal, haşhaş, hıyar, kabak, karabiber, karanfil, mercimek, pirinç, sarımsak, soğan ve turp** gibi diğer yenebilir ürünlerin çoğunun da meyve kabul edilmesi gerekiyor. Ancak biz yaygın kültürümüzde meyve olarak kabul edilen, divan şairlerinin de meyve anlamına gelen kelimelerle beraber kullandıklarını gözlediğimiz **armut, ayva, badem, ceviz, elma, erik, fındık, fıstık, hurma, hünnap, iğde, incir, kahve, karpuz, kavun, kayısı, kiraz, limon, nar,**

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/5 Fall 2008

şeftali, turunç, üzüm, vişne ve zeytin gibi ürünleri meyve kabul edip, diğer yenilebilir ürünlerin yine de ayrı bir kategoride değerlendirilmesini uygun bulduk.

Divanlarda meyve kelimesi yenilebilen bitki anlamı yanında, elde edilen veya edilmek istenen her türlü sonuç, ürün, mahsul anlamı çerçevesinde kullanılmıştır. Bu anlamlarından daha çok meyvelerin ağaçları, çiçekleri, renkleri, şekilleri, tatları, suları, çekirdekleri, değişik fonksiyonları ile sevgiliye ait güzellik unsurları; âşığa ait bazı özellikler arasında teşbih, tenasüp ve mecazlar yapılmış; meyveler etrafında oluşan bazı inanış, atasözü ve deyimlere yer verilmiştir. Meyvenin divan şiirinde genel olarak nasıl kullanıldığını değerlendirdikten sonra, divanlarda geçen meyveleri bugünkü isimleri sırasında, beraberinde değişik isimleriyle, üzerlerinde ne gibi teşbih ve mecazlar yapıldığını bazı örneklerle ele alıp; dipnotlarda diğer örneklerin divanlarda geçtiği yerlerin bir listesini vereceğiz. Meyveler divanlarda değişik sayılarda ve oranlarda geçiyor. Gözden kaçma ihtimalini yok saymaksızın, taradığımız listeye göre kullanımlarıyla ilgili bir oran bulmaya çalıştık (bk. Grafik 1). Daha fazla divan taranarak yapılacak çalışmalar bu isim listesini ve oranları değiştirebilir; ancak mevcut tabloya göre, en fazla nar olmak üzere, üzüm, şeftali, elma, badem, turunç, fıstık, hünnap ve ayvanın diğerlerine göre daha fazla; armut, ceviz, erik, iğde, karpuz, kavun, kiraz, vişne ve zeytinin daha az oranda kullanıldığını görüyoruz.

Yazımızda örnek metin sayısını fazlaca tutmaya çalıştık; daha fazla örnek isteyenler, veremediğimiz metinlerin referanslarını dipnotlarda bulabilirler. Metinlerdeki imla farklılıkları, transkripsiyonları gösteremesek de, kaynakların aslına sadık kalmak isetediğimizdendir. Şiirler, (15/2 gibi) şiir, beyit veya bend numaralarıyla, bazen de sayfalarıyla verilmiştir. Meyvelerle ilgili daha geniş örneklerin referanslarında, metin içinde zaman zaman yaptığımız atıflarda divanların ve gazel dışındaki şiirlerin isimleri 'Kısaltmalar' bölümünde olduğu gibi gösterilmiştir.

Genel Anlamıyla Meyve

Meyve divanlarda, meyve (f), mîve (f), semer (a), esmâr (a), simâr (a), bâr (f), ber (f), fâkihe (a), fevâkih (a),

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008*

yemiş, yemiş gibi kelimelerle karşımıza çıkıyor. Aynı yerde meyve ile ilgili birden fazla kelime bulunabiliyor. 'Bâr' meyve anlamı yanında, *yük*, *ağırlık* anlamında ve bazen de eklendiği kelimeye *saçan*, *dağıtan* anlamı kazandıran ek fonksiyonunda kullanılabiliyor. Meyve anlamına gelen kelimelerin hepsi, yenilebilen meyve anlamında ve bildiğimiz meyve adlarının yanında; bağ, bahçe, fidan, ağaç, budak, yaprak, tane, tohum, sebze gibi kelimelerle beraber kullanıldıkları gibi; elde edilen veya edilmek istenen her türlü sonuç anlamında da kullanılıyor. Aşk, kavuşma, ümit, sabır, mutluluk, meram, maksat, hüner, büse, şiir, söz; hatta sevgilinin derdi, gamı, cefası, belâsı, nazı; âşığın göz yaşları ve yaraları da meyve olarak kabul edilebiliyor. Meyvelerle ilgili çeşitli inanışların olduğu, bunlar etrafında; '*hasedinden çatlama*', '*ağzını bıçak açmamak*', '*içi yanmak*', '*gözünü doyurmak*', '*bir içim su*', '*Üzüm üzüme baka baka kararır.*', '*Kuru ağaç meyve vermez.*', '*Kışın meyve yetişmez.*', '*Meyveli ağaçta çiçek olmaz.*', '*Meyveli ağaç taşlanır.*', '*Meyvenin iyisini domuz yer.*', '*Hastalar turfanda meyve arzu eder.*' gibi deyim, atasözü ve halk deyişlerinin kullanıldığını görüyoruz. Daha fazla örnek için bkz.¹

¹ **AD**, 279/4; 286/2, 5; **AP**, 26/4; 31/1, 3, 8; 42/3; 141/4; 154/4; 250/1; ks. 12/30; **B**, 107/4; 112/4; 124/5; 217/1; 331/6; 332/2, 4; 490/6; mt. 1; **C**, kt. 3/6; th. 1/V; 221/5; **CS**, ks.9/28; 123/3; **FA**, 166/3; 185/1; 235/6; **FK**, ks. XII/27; 148/5; **HB**, ks.11/3; ks.16/7; 78/1; 181/2; 250/2; 359/3; 562/4; 605/3; **HM**, 25/1; 77/2; 79/4; 226/3; 351/3; 390/5; **HY**, ks.9/37, 41, 48; ks.18/1; mh.9/I; 8/1; 56/3; 67/2; 79/3; 85/3; 145/1; 276/3; 279/3; 452/3; 161/1; **KB**, 258/4; 625/2; 684/3; 940/5; **KN**, 47/5; 58/9; **L**, 92/6; 121/2; 181/3; 379/2; **M**, 211/2, 3; 227/3; 285/1; ks.18/23; **MZ**, ks.18/88; 73/4; 77/4; 82/4; 97/4; 115/2; 166/; 330/4; **N**, mr. 28/4; ks.18/19; **NA**, 50/9; 99/2; 191/7; 337/5; 381/4; 433/2; 475/7; 560/2; 629/2; 658/6; 700/6; 736/2; 739/7; 743/9; 759/2; s.1297; s.1344; ks.1/53, 54; ks. 14/70; th. 1/XIII; tarih 116/8; ms. VIII/23; **NB**, ks. 21/30; ks. 21/29; kt. 24/3; **NL**, ks. XIV/25; **NM**, 3/8; 43/5; 152/5; 161/6; 192/5; **NS**, 21/2; 38/5; 43/2; **NZ**, 34/2, 108/6; **ON**, 44/5; ks. 15/32; **S**, 97/4; Ş, 191/4; **SE**, ks. 9/1; 50/4; 97/3; 106/2; **SG**, 88/2; 226/6; **Şİ**, ks. 1/234; 39/5; **ŞR**, s. 278, 2/4; s.361, 1; **ŞY**, 98/5; 116/2; 121/1; 298/2; ks. 3/4; kt. 4; mt. 56, 57; **Z**, 68/5; 134/4; 135/5; 382/3; 563/4; 645/5; 684/6; 827/4; 1184/2; 1230/5, 7, 8; 1341/1; 1500/1; 1747/2; 1788/4.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008

*Bâğ-ı ümîd içinde dilâ **mîve**-i visâl
Bir **mîve**-i garîbdür biter degül
Bakî 290/2*

*Şûhsun neyleyim ammâ ki yalan söylersin
Her zamân böyle Nedîmâyı firib eylersin
Hamdır **mîve**-i vaslım sana olmaz dersin
Olsun ey tâze nihâl-i çemen-i cân olsun
Nedim mr.35/III*

*Kâr-zârın etdi encâmın nizâm-ı âştî
Âkıbet verdi nihâl-i arzû şîrin **semer**
Nedim ks.42/10*

*Bezendi makdemin çün sâha ezhâr ü **fevâkihle**
Unutdu hâtır-ı âzâde bostân u gülistânı
Nedim ks. 31/2*

*Dil-i zâhide n'eyler neşve-i aşk
Ki vîrmez **meyve**-i ter huşk olan şâh
Cinanî 23/2*

*Dâyim Usûlî ta'ne taşın yerse gam degil
Kim sengsâr olan şecer-i **meyvedâr** olur
Usulî 35/7*

*Fürkatünde tan mı şeftâlu dilerse cân u dil
Mîve-i bî-vakt iderler ârzü bîmârlar
Bakî 85/5*

*Ola ki bitüre **yimişini** ışk
Çün irürdi yaşum nemini neme
K. Burhaneddin 1053/5*

*Ey bana cennât-ı adnün bâğ u büstânı yüzün
Gülden anun gülşeni bî-berk ü bî-**bâr** olmasın
Nesimî 327/4*

*Tübî ağacının nedür **yemişi**
Hak anı er yarattı yoksa dişî
Nesimî ms. 2/6*

*Yisün rakîb **meyve**-i vaslı ki rûzgâr*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008*

Yimişün iyisini tonuza nasîb eder
K. Nizamî 34/4

Ey dost düşman ile gören seni ayıttı
Hinzîre **mîvenün** Hak hûbın nasîb eyler
Zatî 389/3

Ne **meyvei** ki zemâne onaruban bitüre
Yire çalup anı ider hemîşe tu'me-i mûr
Mesîhî ks.19/11

Etdi ham **meyve-i** âmâl nihâl-i kaddim
Nev-bahâr-ı hünerin **bâr-ı** gamın çok çekdim
Ş. Galib 223/2

Cihân halkın dürûğ ile kulûb-ı bî-fürûğ ile
Dırahtistâna benzettüm velî bî-berg ü **ber** gördüm
Nazikî 124/10

Ol sehî-kâmeti hep cilvelerinden bilürüz
Öyle bir nahl-i teri berg ü **berinden** bilürüz
Mezâkî 197/1

ARMUT, emrûd (f)

Yalnızca iki divanda rastladığımız armut, bir meyve olması ve şekli yönünden konu ediliyor. Cem Sultan, Fransa'yı tasvir ederken meyveler arasında armudu da sayıyor. Necatî Bey, Şehzade Sultan Mahmud devrini bir meyve bahçesine benzetip, meyvelerin sembolik özellikleri dolayısıyla dünyanın armut şeklini aldığını söylüyor ve dünyanın elips şekliyle armudun şekli arasında benzerlik kuruyor.

Alma vü **emrûd** enâr encîr turunclar bî-hisâb
Funduk u piste mevîz ü meyveler elvândur
Cem Sultan ks IX/28

Emrûd-şekl olmaz idi ey nihâl-i lûtf
Olmasa bâğ-ı saltanatında semer nişân
Necati ks.21/30

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008

AYVA, ayva, hayvâ, eyvâ, eyvây, bih (f), bihî (f)

Ayva, şekli, sarı rengi, ayvadan yapılan tatlılar ve çekirdeği sebebiyle konu edilmiş; sevgilinin yüzü, çenesi, gerdanı, dudağı; güneş, renk ve şekil yönünden ayvaya benzetilmiştir. 'Bih' ve 'bihî' kelimelerinin *iyi* anlamına da gelmesi; 'eyvâ'nın da 'eyvah' anlamı dolayısıyla zaman zaman tevriye ve kinaye yapılmıştır. Ayva çekirdeğinin anahtarın, kilidi daha kolay açmasını sağlayacağı düşünülmüş (M, 285/4). Ayva tüyü olarak adlandırılan sevgilinin yanağında çıkan yeni tüylerle ilgili hiçbir benzetmenin ayva kelimesiyle beraber geçmemesi dikkat çekici. Daha fazla örnek için bkz.²

*Leblürün üstinde düşmişdür gözün gâyetde hûb
Hûb olur heyvâ-yı şîrîn üzre kim bādâm ola
K. Nizamî 1/8*

*Hayva enegüne yanahlarına alma direm
Anları görelî kim ayda ki ben alma direm
K. Burhaneddin 237/1*

*Teşbih olduğıçün tuffâh ğabğabuna
Bunca yemişler içre ayvaya didiler bih
Mesîhî 211/2*

*Ey kuflini açamayan ol genc-i pür-zerün
Miftâha çalasın meger ayva çekirdeği
Mesîhî 285/4*

*Turuncî ğabğabuna el suna diyü rakîb ey mâh
Günüm eyvâ ile geçdi vü benzüm oldı leymûnî
Bakî 538/3*

*Çini tâbakda çarh meh ü mihr ü encümi
Bu bezme dizdi sib ü bih ü dâne-i enâr
Necati ks 6/19*

Hûrlar şeftalîsin vasf eyledim dil-ber dedi

² **AD**, 17/6; 130/7; 180/5; **B**, 5/5; **BH**, 140/1; **HB**, 489/2; 593/5; ks.1/5; **Z**, 19/3; 21/1; 33/3; 382/3; 591/3; 596/2; 597/5; 736/6; 1029/4; 1083/7; 1230/4, 5, 9; 1324; 6; 1453/4; 1501/4.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008*

***Bihdir** ol şeftaliden sîb-i zenahdânım benim
A. Paşa 187/7*

BADEM, bâdem, bādâm (f)

Badem, özellikle meze olarak kullanılan, başka yiyeceklere katılan bir meyve olması, tadı, şekli, çiçeğinin rengi ve çekirdeğinden çıkarılan yağı ve ağacının yakacak olarak kullanılan odunu yönünden konu edilmiş; sevgilinin gözü, gamzesi, ağzı, dudağı bademe; badem çiçeğinin rengi şarap, erguvan veya kan rengine benzetilmiştir. Nabî'de acı badem türünden söz edilir (NA, 197/3). Badem şekeri ve badem katılarak yapılan diğer yiyecekler de şiire girmiştir. Daha fazla örnek için bkz.³

*Dil-i bîmârıma hiç hisse vermez subh gûyâ kim
Şeker-hâbın hemân ol gözleri **bādâm** için saklar
Nedim 19/3*

*Bulamam bâğ-ı bahârın gül ü **bādâm**ında
Bulduğum feyzi ruh u çeşm-i siyeh-fâmında
Nedim 128/9*

*Çeşm-i gül-gûnun senin mümkün midir nergis görüp
Hûn-ı dilden çün gül-i **bādâm** rengîn olmaya
Nedim 142/2*

*O şeb ki çeşmün olur nûr-bahş-ı bezm-i hayâl
Yanan usâre-i **bādâm** olur çerâğumda
Nâbî 750/2*

*Çeşminün hastesiyem girmege kâdir degülem
Çüb-ı **bādâm** ile kızdurmasalar hammâmı
Nâbî 845/2*

³ **AD**, 44/5; 46/7; **AP**, 315/2; **B**, 460/2; **C**, s.153; **CS**; 185/5; **F**, 182/3; **FA**, 135/4; 137/4; **HB**, 576/2; **HM**, 113/3; **KB**, 321/2; 533/4; 774/2; 1215/1; rubai 1323; **KN**, 1/8; 105/2; **L**, 62/4; 135/3; 148/4; 168/5; 253/3; 355/4; beyt 492; **M**, mr. II/; **N**, 36/7; 19/3; 76/4; 104/2; **NA**, ks.12/78; ms.VIII/108; 97/4; **NB**; ks.20/11; 464/9; 495/3; 568/3; 622/7; **NF**, 134/2, 3; ks. 49/12; ks.50/40; **NS**, 42/1; **ON**, 144/7; **SK**, LX/15; **ŞG**, ks.24/10; **ŞY**, 426/4; **TY**, 413/1; 417/1, **Z**, 299/4; 910/5; 1093/2; 1230/8; 1552/3; 1670/5; 1760/4.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008*

Gösterür yâr devâ-hâh olana çeşm-i ğazab
O tabîb-i dilüm ancak **acı bādâmı** bilür
Nâbî 197/3

Mest olub dil mey-i aşkınla leb ü çeşmin anar
Nukl için raġbet eder piste ü **bādâmlara**
A. Paşa 272/4

İstedim la'l-i şeker-bârından ol yârın şeker
Lütf edip fındık kodı fi'l-hâl **bādâm** üstüne
A. Paşa 277/8

Nukl-i mestâne gamzen önünde
Nâr u **bādâm** u sîb ü piste yatar
Şeyhî 15/5

Fâhir libâsa koydı eşcâr-ı bâġı devrân
Bādâm-nakşî kemha geydürdi ergavâna
Bakî 470/4

Ham-ı zülfi ki çerâġ-ı sühana ola fetil
Çeşm-i ejderden olur revġân-ı **bādâm** bana
Ş. Galib 4/4

Sükkerî süd-ile yoĖrulmuş simidler külçeler
Sükkerî **bādâm** üstinde şu kim erkândur
Cem Sultan ks 9/24

Çörek bir buğday anlu lâle-ruh mahbubtur gûyâ
K'anın **bādâmı** olmuştu yüzünde çeşm-i fettânı
Hayalî ks.14/10

CEVİZ, ceviz (f)

Ceviz, Nabî'de fıstık ile beraber yenilecek bir meyve olarak, Niyazî-i Mısri'de ise, dış kabuğunun yenmeyeceğinden hareketle, tasavvufî bir anlatım içerisinde geçiyor.

Cevzden kıymet ü lezzetde füzündür piste
Var tesellileri hâlince tenük-ayşların

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008

Nâbî 465/5

Cevzün yeşil kabını yemekle dad bulunmaz
Zâhir ile ey fakih Kur'ân'nu arzularsın
 N. Mısri 136/6

ELMA, elma, alma, sîb (f), sîv (f), tuffâh (a)

Elma, rengi, kokusu (AP, 314/4, AD, 180/5), şekli ve meze olarak da yenilen tatlı bir meyve olması yönüyle konu edilmiştir. Sevgilinin yanağı, çenesi, gerdanı; âşığın vücudundaki yaralar, kanlı ciğeri; ay ve güneş ile aralarında teşbih yapılmış; rengi çoğunlukla kırmızı, bazen de beyaz olarak alınmıştır. Almak filinden gelen 'alma' kelimesiyle tevriye ve cinas; elması şeklinde kullanılan 'elmas' kelimesiyle teşbih ve tevriye yapılmıştır (ŞG, 82/2). 'İsfahan elması' diye bir türünden söz edilmiş; elmanın sonbaharda (AD, 17/5) ve sulak yerlerde yetiştiğine dikkat çekilmiş (KN, 58/3), Kadı Burhaneddin'in bir gazeline redif olmuştur (KB, 237). Daha fazla örnek için bkz.⁴

Mey tamâm oldu dirîğâ sâki-i gül-çehrenin
*Doymadık **sîb** ü turunc u gabgab u pistânına*
 Nedim ks 21/51

Peşşeye nîrû-yı bâzû verse te'yîdi alır
*Deste gürz-i gâv-sâz-ı Rüstemi **elmâ** gibi*
 Nedim ks 18/21

Bûseden gül gül olup ârız-ı âli dönmüş
*Gögerüp **sîb**-i zenahdan gül-i şeftâlûye*

⁴ **AD**, 17/5; 130/7; 180/5; **AP**, 62/6; 144/5; 182/2; 187/7; 278/10; 314/4; ks.3/14; **B**, 5/5; **BH**, 119/4; **C**, 19/4; **CS**; ks.IX/28; X/2; CCLXXXIV/5; CCXCVIII/2; CCCXX/1; **F**, 73/3; **FA**, 327/2; **HB**, 44/4; **ŞG**, 82/2; 89/2; **KB**, 237/1-5, rd.774/2; **KN**, 3/4; 47/5; 58/3; **L**, 21/7; 135/3; 160/1; 353/4; 179/1; 139/4; 168/4; 142/4; 254/4; 341/5; 62/4; **M**, 211/2; s.105; **MZ**, 330/4; **N**, th. 10/4; ks.19/18; ks.6/13; 16/6; 67/6; **NA**, mt.8; **NB**, 23/5; 102/6; 181/4; 301/7; 325/6; 451/2; 585/6; 593/5; 639/4; ks.6/19; ms. 2/1, s.130; **NM**, 192/6; **NS**, ty. 171; **NZ**, 178/6; **S**, 78/2; **SK**, XLIII/11; XXXVI/15; XXIV/7; LXVIII/11; **Ş**, 15/5; **ŞH**, 37/4; 104/1; **Z**, 21/1; 388/3; 591/3; 736/6; 1199/1; 1230/4, 5; 1549/3; 1801/6.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic*
 Volume 3/5 Fall 2008

Nedim 143/2

Sîbdür gabgabı ruhu nârenc
Leb-i rengini la'l-i rummânî
Bakî 488/3

Niçe al **alma** diyü aldaya **alması**yle
Hüsni hânında anun niçe bir al **alma** direm
K. Burhaneddin 237/4

Görelî zülfi kemendiyle hun-hâr gözin
Her gözi gamzesine bin başı bir **alma** direm
K. Burhaneddin 237/5

Ol zekanını öpe vü gül-gûnedin nezzâre kıl
Kim irür bir **alma** kim rengi irür ak u kızıl
Şiban Han 162/6

Çok genc-i güher aldı ciğer-pârelerimden
Ol kâfirin el-ân kızıl **elmâsı** derûndur
Ş. Galib 89/2

Teşbih olduğıçün **tuffâh** gabgabuna
Bunca yemişler içre ayvaya didiler bih
Şeyhî 211/2

Noktadur ya hâl-i müşgîn ol zekan **almasıda**
Almaning nâzûkliğindin ya körünür dânesi
Lutfî 276/3

ERİK, erik, âlû (f)

Erik şekli, yapısı ve tadı ile konu edilmiş; ekşiliğine, sulu olmasına dikkat çekilmiş ve mühreyle aralarında benzerlik kurulmuştur.

Eriklerle yüzün zeyn it anı ayvâ ile gönder
Eger la'lünden alma isteye ağıâr şeftâlû
Zatî 1230/4

Mühre-i âbgînedür **âlû**

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008

*Oldı la'li devâti şeftâlû
Nâbî ms. VIII/109*

FINDIK, fındık, fınduk (f)

Fındık, şekli, rengi ve yenilebilir bir meyve olmasıyla konu edilmiş; dudak, yıldız ve mermi ile aralarında benzerlik kurulmuştur. Daha fazla örnek için bkz.⁵

*Mağzın çiharam pistenün eger ura **fınduk**
La'lîn ağzunun adı şeh-piste degül mi
K. Burhaneddin 1211/4*

*İstedim lâ'l-i şeker-bârından ol yârın şeker
Lütf edip **fındık** kodı fi'l-hâl bādâm üstüne
A. Paşa 277/8*

***Fındıklara** sitâreler altın varak sarıp
Ta'lim-hânesine anun attılar nişân
Necati ks.21/28*

*Tablalardur mihr ü meh altunlu **fındıklar** nücûm
Tîr-i âh-ı âşika ta'lîm-hâne âsumân
Zatî 1014/2*

FISTIK, piste (f)

Fıstık, yenilebilir bir meyve, özellikle meze olması, şekli ve tadı yönünden konu edilmiş. Şekerli, tuzlu bir yiyecek ve kabuklu olması yönünden de ele alınmış; Sevgilinin, ağzı ve dudakları fıstığa benzetilmiştir. Kabuklu olmasından hareketle, 'hasedinden çatlamak', 'ağzını bıçak açmamak' gibi deyimlerle kullanılmıştır. Daha fazla örnek için bkz.⁶

⁵ **AP**, 54/8; **CS**, ks.IX/28; **NB**, ks.21/28; **Z**, 1014/2; 1230/8; 1609/4.

⁶ **AD**, 46/7; 130/4; 181/6; 192/4; 306/5; 311/4; **AP**, 144/1; 272/4; 315/2; **CS**, ks. IX/28; XXIII/4; XCII/3; CXI/7; CLXXXV/5; **F**, s. 286; **KB**, 102/5; 237/3; 907/1; 1044/3; 1158/1, 4; 1180/1; 1211/4; 1283/3; 1319/4; **KN**, ks. II/21; **L**, 254/1; 355/4; **NA**, 456/6; 465/5; **NB**, 9075; 156/3; 347/6; 412/3; 486/2; 568/3; 622/7; **NL**, ks. XIV/34; **NS**, 356/10;

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008*

*Nâz ile **piste**-i nemekin sundu lebleri
Camı çeküp elindeki bâdâmın almadan
Nedim 104/2*

*Peymâne lebin öpdüğünü gördi çemende
Hazm eylemeyüp çatladi **piste** hasedinden
Nâbî 574/2*

***Pistenin** ağzını sohbetle bıçaklar açamaz
Bir söz açılrsa benim gonca-i handânımdan
Necati 424/5*

*Ağzun olalıdan berü bir şekerî **piste**
Oldı şekerî **pistelerin** narhı şikeste
K. Burhaneddin 1276/1*

*Serv-i ra'nâdır kadın ey **piste**-leb servin veli
Sükkerin unnâb ile şirin ü ter hurmâsı yok
A. Paşa 143/3*

HURMA, hurma (f), rutab (a)

Hurma, tadı, rengi, şekli, fidanı ve çekirdeği sebebiyle konu edilmiştir. Aşığın yaraları ile sevgilinin dudağı, renk ve şekil yönüyle hurmaya, kalbi sertliği yönünden çekirdeğine; boyu da fidanına benzetilir. Hurmanın daha çok hacdan getirilen değerli bir meyve olmasına, çekirdeğinden tespih tanesi yapılmasına da işaret edilmiştir. Daha fazla örnek için bkz.⁷

*Eger özgeye zehr ise anun ışkı bana tiryâk
Ve ger hâr ise bin şükür ki derdi bana **hurmâdur**
K. Burhaneddin 633/4*

*Ol serv kâmetün **rutab**-ı la'li hasreti
Tesbîhümüzi eyledi **hurma** çekirdeği
Mesîhî 285/2*

358/4; 401/2; **ON**, 144/7; **SK**, LX/10; LX/15; LXV/4; LXVIII/15; **Ş**, 15/5; **ŞH**, 109/1 **Z**, 1119/5.

⁷ **AP**, 31/3; 126/2; 143/3; 154/4; 155/4; **CS**, CCCXX/1; **HB**, 69/3; 605/3; **KN**, 47/5; **NB**, 18/1; ks.1/4; **Z**, 377/2; 1230/5; 1801/6.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008*

*Hâr-ı hecrün bağrumı deldi bana rahm itmedün
Sen aceb **hurâmâ** mısın sengîn-dil ü şîrîn-beden
K. Nizamî 86/2*

*Şol la'l-i şeker-bâr ruhun bâğçesinde
Cenettde yitişmiş sanasın tâze **rutabdur**
Cem Sultan CVI/4*

*Bir içim su minnetin çekdirme **nahl-i** kaddüne
Tâ ki kadrin meyvesi izzet bula **hurma** gibi
Hayalî 605/3*

*Sanman aceb **rutub** yerine verse la'l-i ter
Nahli ki kan yaşım ana neşv ü nemâ verir
Fuzulî 109/3*

*Yüzinge zülfidür hâyil rakîbni la'hdın mâni'
Yilansız tapmadım genc ü tikensiz körmedim **hurâmâ**
Sekkakî VI/13*

HÜNNAP, unnâb (a)

Hünnap, rengi, şekli, suyu, tadı, meze olması yönünden konu edilmiştir. Dudak, göz, özellikle kanlı göz, kanlı göz yaşı, kınalı parmaklar, la'l ve akik taşı ile hünnap arasında teşbih yapılmıştır. Ahmet Paşa'nın beytine (AP, 335/2) göre, hünnabın kanı durduracağına veya kan dolaşımını sakınleştireceğine inanılıyor. Daha fazla örnek için bkz.⁸

*Buse diledüm tutağını tutdı dişiyile
Düşdi tolucuk dânesi **unnâba** sanasın
K. Burhaneddin 391/2*

*Gâh engüşt-i muhannâsın gehî la'lin emüp
Dâne-i **unnâb** ile nüş-ı şarâb etmez misin
Nedim 73/4*

Bezm-i meyde nukle el sunmaz hemân ancak Nedim

⁸ **AP**, 13/4; 54/8; 77/3; 115/4; 143/3; ks.16/9; ks.21/9; **BH**, 140/1; **CS**, ks.IX/21; CCLIV/2; **HH**, XIII/13; CLXII/2; **KB**, 619/5; 907/1; 925/2; **L**, 54/3; 129/6; 131/6; **NA**, ks.11/48; **NB**, 72/2, 309/5; 383/1; tc.b. 1/5; **NS**, 90/7; 141/5; **ŞY**, kt. 4; **Z**, 720/2; 1230/2.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008*

*Dil-berin **unnâb**-ı la'lin çeşm-i bâdâmın bilir
Nedim 36/7*

*Gözümden akan ey dil-ber gamından
Aceb hûn-âbe mi yâ eşk-i **unnâb**
Nesimî 15/2*

*Parmakları ucunu ki hınnâlamış nigâr
Unnâba benzemiş ki asılır budak budak
Mesîhî 126/4*

*Nice bir vere lebin yâdı gözüm yaşına cûş
Gerek ol kanları teskîn ede **unnâb** gibi
A. Paşa 335/2*

İĞDE, yiğde

İğdeye Lutfî divanında rastlayabildik. Bir meyve olması ve rengi yönünden kullanıldığını görüyoruz. Aşığın sararan yüzü iğdeye benzetilmiştir.

*Alma yangakıng körgeç min **yiğde** niçük bolmay
Bâdâm közi fitne beste deheni nâzûk
Lutfî 135/3*

İNCİR, yemiş, incir, encir (f), tîn (a)

İncir, Kur'an'da adı geçen bir meyve olması yanında; yanak ve dudak için teşbih unsuru olmuştur. Bugün de incire yemiş denildiğini biliyoruz. Kadı Burhaneddin (KB, 637/4) ve Ahmed-i Dai'nin (AD, 245/2) beyitlerinde de 'yemiş ve incir' kelimeleri böyle bir anlamda kullanılıyor. Daha fazla örnek için bkz.⁹

*Olur mefhûm her şîrînin olmak telh encâmı
Kelâm-ı Hakda der-pey gelmesinden **tîn** zeytûnun
Nedim 64/7*

*Vâ'iz-i çeşm-i gürisne piç ü tâb-ı cû' ile
Mevsim-i iftârda ve't-**tîni** ve'z-zeytûn okur
Nedim 31/5*

⁹ **CS**, ks.IX/28; **NA**, ks.8/34; **Z**, 1230/7.

*Cennetdür anun yüzi velikin od içinde
Anı görene **tîn** ile rümmâna mahal yoh
K. Burhaneddin 929/5*

*Lebi şeftâlûsına karşı yüregüm ditrer
İçi yansa kişünün meyl ider olur **yimiş**
K. Burhaneddin 637/4*

*Lebün şeftâlûsi **incîr**-i terdür
Şifâdur ol lebün eskâmetini
A. Dâi 245/2*

*Ol bâğ-ı hüsn mîvesi nâdân-perest imiş
Olur **yimiş**lerün iyisi tonuzun böki
Zatî 1788/4*

KAHVE, kahve (a)

Kahve, içilen ve keyif veren bir bitki olmasıyla konu edilmiştir.

*Şikemün pür ola mânende-i kîpâ ahşam
Subha dek **kahve** içüb seyr idesin cilve-künân
Cinanî ks.25/ 16*

*Dil-i mahzûn bulurdu **kahve** vü berş ile Bâkî zevk
Dirîğâ aradan zevk-i dil-i mahzûn ise gitdi
Bakî 544/5*

*Eğerçi kahvenün bir gûne vardur âlemi ammâ
İki kâse mey içre seyr iderler Çîn ü Fağfûr
Bakî 547/3*

KARPUZ, Hanzal (a)

Karpuz olarak, halk arasında 'Ebucehil karpuzu' deilen meyve geçiyor. O da acı, yenmeyen; ancak kokusu olan bir meyve olması sebebiyle konu edilmiştir.

*Olsa eltâfınla ger nefs-i nebâtî şehd-kâm
İktibâs eylerdi **hanzal** lezzet-i gül-şekkeri
Nedim ks.5/36*

Ben ol nahl-i vefâ-bâr-ı riyâz-ı himmetüm Nâbî

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008*

*K'olur ta'm-ı şeker **hanzal** mezâk-ı mîve-çînümde
Nâbî 739/7*

*Nühket-i lutfunı bir kere nesîm eylese şemm
Nûş-dârû olur enfâsı ile **hanzal** u semm
O. Nevres tr.b. 6/V*

*Sen halâs ol tek hemân ta'm u devâdan ađlama
Kimini hanzal kimini gül-şeker eyler halâs
Nazikî 79/2*

KAVUN, şemmâme (a)

Kavun olarak yenmeyen, kokulu olan bir türü konu edilmiştir.

*Nesîm-i hulkı vezân olsa bir çemen-zâra
Edüp türâbını reşk-i **şemmâme**-i anber
Nedim ks.13/34*

*Turunc-ı ğabğab ile müşk-i hâl-i dil-berdür
Şemîm-i sîb-i mu'anber **şemâmesi** ışkun
Sükkerî 78/2*

KAYISI, kaysı

Kaysı, yenilebilir bir meyve olması ve rengi yönünden konu edilmiş; dudak kaysıya benzetilmiştir. Kaysı 'hangi, hangisi' anlamıyla tevriyeli ve kinayeli de kullanılmıştır. Daha fazla örnek için bkz.¹⁰

***Kaysı**-yı la'l-i dost Mesîhî ne hûb olur
Kim yok anun yırı ile asla çekirdegi
Mesîhî 285/5*

*Nâr ağaçları vü limon **kaysı** vü şeft-âlûlar
Güller ü zîbâ çiçekler hem nerenc-istândur
Cem Sultan ks. IX/6*

*İkki nârı vü zekan almasydın bih tapmagay
Kaysı cennet meyvesini barsa rıdvân almaga
Lutfî 254/4*

*Bu **kaysı** bâğ-ı cennetde bitübdür diye ey servüm
Eger unnâb-ı la'lünden ala tâtâr şeftâlû*

¹⁰ L, 227/4; 254/4.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008*

Zatî 1230/2

KİRAZ, kirâs (yun)

Kiraz, rengi ve şekli yönünden konu edilmiş; sevgilinin dudağı ve aşğın kanlı göz yaşı kiraza benzetilmiştir.

*O la'l-i leb o gabgab sende kim vardır âdil olmaz
Felek Rûmun **kirâsın** koysa sîb-i Isfahân üzre
Nedim ks. 6/13*

*Âşık ki nakş eder dil-i pür-cûşa la'lini
Güyâ **kirâs** dânesidir kim şarâba kor
Nedim 32/2*

*Şâh-ı müjemde kim salınur katre katre eşk
Aks-i lebünle her biri bir dâne ter **kirâs**
Zatî 575/3*

*Virdi nergis sepîd-gûn kırtâs
Kırmızı bal mumu getürdi kirâs
Nabî ms. VIII/108*

LİMON, limon (yun), limû (f), leymûn (a)

Limon, rengi, şekli, narenciye türünden bir meyve olması yönünden konu edilmiş; sevgilinin gözleri, memeleri; aşğın yüzü limona benzetilmiştir.

*Turuncî ğabğabuna el suna diyü rakîb ey mâh
Günüm eyvâ ile geçdi vü benzüm oldı **leymûnî**
Bakî 538/3*

***Limonî** hutâyîde o pistâna nigâh et
Hiç böyle celî şa'sa'a **nârenc** bulunmaz
Nedim 46/4*

***Turunc-ı** gabgabın ile bih-i zenahdânın
Gam ile çehremi döndürdü reng-i **limona**
Hayalî 489/2*

*Geyübdür câme-i **limonî** güyâ kim iki merdüm
Sararmuş za'f-ı tebden gözleri ey Zâtî cânânun
Zatî 736/7*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008*

*Nar ağaçları vü limon kaysı vü şeft-âlular
Güller ü zîbâ çiçekler hem nerenc-istândur
Cem Sultan ks. IX/6*

NAR, nâr(f), enâr (f), rümmân (a)

Nar, rengi, şekli, taneleri, suyu, çiçeği ve fidanı ile konu edilmiştir. Bazen ateş anlamına gelen 'nâr' kelimesiyle aralarında hem benzerlik kurulmuş, hem de kinaye ve tevriyeli kullanılmıştır. Sevgilinin dudağı, yüzü, memeleri, narın meyvesine, boyu ağacına; âşığın kanlı gözyaşları, kanlı yaraları, la'l taşı, yıldızlar tanelerine benzetilmiş; nardan içki yapıldığı gibi (MZ, ks.23/49), nar suyunun içki mahmurluğuna iyi geleceğine inanılmıştır (KB, 706/7, 686/5). Daha fazla örnek için bkz.¹¹

*Ma'nî-i rengîne her bir beyti gûyâ selsebil
Cesr her musra'î âb-ı la'l-i rümmân üstüne
Nedim ks. 3/46*

*Aceb pistânuna benzer mi dikkat üzre bir baksam
Sen açsan sîneni bâğ içre birkaç da enâr olsa
Nedim 117/5*

Alemveş nîze-i rümmânı oldukça çemen pîrâ

¹¹ **AD**, 17/5; 130/7, 180/5; **AP**, ks.12/29; **B**, 55/3; 58/2; 311/9; 488/3; 547/1; **BH**, 140/1; 119/4; **CS**, ks.IX/6; CCXCVIII/2; **F**, ks. 8/4; **FA**, 462/5; **FK**, ks. XIV/37; ks.XVII/29; **HB**, ks.16/13; ks.s. 85/2; 139/4; 430/4; 557/4; **HM**, 33/2; 62/2; 66/2; 112/1; 141/2; 160/1, 5; 164/5; 206/6; 235/3; 249/5; 308/3; 349/2; 351/1; 373/2, 4; 382/8; 407/1; 490/4; 526/1; 528/3; 537/2; 597/4; 599/5; 609/5; **HY**, tc.b. 3/I; 86/2; **KB**, 534/5; 625/1; 706/7; 897/4; 929/5; 968/4; 976/5; 1004/5; 1240/2; **KN**, ks.V/9; **L**, 271/1; 163/1; 21/7; 6/21; **M**, 211/3; ks.8/33; ks.12/3; **MZ**, ks.8/101; ks.10/64; ks. 23/49; **NA**, 97/4; 195/1; 346/7; **NB**, 144/8; 593/5; ks.1/5; ks.6/19; ks.22/4; **NF**, ks.58/30; **NM**, 136/11; **NS**, 13/3; 104/2-3; 240/16; ty.74; **NŞ**, ks.13/20; **NZ**, 178/6; **SK**, XLIII/11; XXXVI/15; XXIV/7; LXVIII/11; LXIX/7; XXIV/4; **Ş**, 66/3; ks.14/39; **ŞE**, 62/1; 90/5; **ŞG**, 48/3; ks.19/11; **ŞH**, 119/1; 289/3; 65/2; 70/3; **Şİ**, ks.25/27; **ŞY**, kt. 4, s. 269; 439/5; **TY**, 344/7; **Z**, 21/1; 24/5; 33/3; 96/5; 167/4, 5; 216/5; 347/6; 358/3; 591/3; 597/5; 677/2; 736/5; 812/2; 977/4; 1199/1; 1230/3, 9; 1239/3; 1246/2; 1296/3; 1353/5; 1354/1; 1453/5; 1501/4; 1967/2; 1801/6.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008*

*Bula râyât-ı hâkân-ı cihân nusretle isti'lâ
Nedim mt. 1*

*Gönlümü görürem gözlerün için tolu kan
Ki **nâr**-dâne bişürür meger humâra gönül
K. Burhaneddin 686/5*

*Kim aydır kim yüzün **gül-nâra** benzer
Ki yüzün nûra vü hem **nâra** benzer
Nesimî 76/1*

*Bu fasl içinde dıraht-ı **enârdur** hayme
Enârı nâr anun dâneler ana ahker
Cinanî ks. 30/16*

*Nukl-i mestâne gamzen önünde
Nâr u bâdâm u sîb u piste yatar
Şeyhî 15/5*

*Bu haste gönlümü sora geldi hayâl-i dost
Doldurdu kâsesin gözümün dâne-i **nâr**
A. Paşa ks. 33/16*

***Gül-nâr** yanagunda benün dâne-i sipend
Def' eyle yüz yavuz gözi ol bir sipend ile
A. Dâî 40/2*

*Olacak sîb-i gülâbi gabgabın
La'l-i **rümmânı** değil mi leblerin
Necati 301/7*

*Cigerde cem olalı kanlı kanlı peykânın
Derûn-ı sînemi gördüm **enâra** benzettim
Necati 370/2*

*Zülf-i reyhân serv-kadni körgeli min nâ-gehân
Gül-sitân bâğında tiktim köz yaşımın **nâr nâr**
Şiban Han 51/4*

*Ol turunç ğabğab u bâdâm közüng hürmeti
Alma düşmen sözün ü könglüm ivige salma **nâr**
Lutfî 62/4*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008*

ŞEFTALİ, şeft-âlû (f)

Şeftali, şekli, rengi, çiçeği, tadı ve çekirdeğinin yenmemesi sebebiyle konu edilmiştir. Sevgilinin yüzü, ağzı, dudağı, çenesi, göğüsleri, bileği şeftaliye benzetilmiş; Bakî'nin 85. gazelinde hastaların turfanda meyve istemeleri geleneğine işaret edilmiş; şeftali, Zatî'nin on beyitlik 1230. gazelinin redifi olmuştur. Daha fazla örnek için bkz.¹²

*Bûseden gül gül olup ârız-ı âli dönmüş
Göğerüp sib-i zenahdan gül-i şeftâlûye
Nedim 143/2*

*Sâ'idin bûs eyledim gel gel aman ey dil sana
Tâze şeftâlû kopardım ol nihâl-i nûrdan
Nedim 107/6*

*Lebi şeftâlûsına karşı yüregüm ditrer
İçi yansa kişinün meyl ider olur yimişe
K. Burhaneddin 637/4*

*Cennet durur yüzün şehâ şeftâlû dilerüz
Şeftâlû yimişi nola dâñ degül midür
K. Burhaneddin 684/3*

*Bâdem gözlü alma yanah şeftâlû tutah
Cümlesi cem' sende oları direm direm
K. Burhaneddin 774/2*

*Bin şevkile ol kamet-i mevzûna yetişdik
Ammâ nidelim bir iki şeftâlûların yok
Ş. Yahya 187/4*

¹² **AD**, 115/2; 117/6; 245/2; 279/4; 286/2; **AP**, 187/7; 266/9; **B**, 5/5; 217/2; 449/3; **C**, 220/3; **CS**, ks. IX/6; X/2; LV/5; CXXIII/3; CCLXXXIV/5; **FA**, 125/5; 235/3; **HB**, 181/2; **KB**, 237/2; 494/5; 534/5; 661/7; 902/4; 975/9; ty. 1432; **KN**, 81/7; **L**, 254/1; **NA**, ms. VIII/109; **NB**, 94/8; 99/4; **NŞ**, ks.22/3; **NZ**, 178/6; **Ş**, 191/4; **ŞE**, 50/4; **ŞG**, 52/3; 289/4; **ŞY**, 72/2; 98/5; 121/1; 147/4; 205/3; 207/1; mt. 55, 56; **Z**, 24/5; 591/3; 644/1; 1003/1; 1199/1; 1226/4; 1230/1-10, rd.; 1245/5; 1324/6; 1404/5; 1801/6.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008*

Şeftâlû-yi lebini nigârün rakîb yer
Bize değince yâ kabıdur yâ çekirdeği
Mesîhî 285/3

Kaçan kim nâz ile dil-ber çıka geldi otağından
Sulu **şeftâlû**lar sundu bize gül ter dudağından
A. Paşa 255/1

Fürkatünde tan mı **şeftâlu** dilerse cân u dil
Mîve-i bî-vakt iderler ârzû bîmârlar
Bakî 85/5

TURUNÇ, turunc (f), nârenc (f), nâreng (f)

Turunç veya narenc portakal, mandalina gibi bütün narenciye cinsi meyveler için kullanılmış; bunların da rengi, şekli, kokusu ve tadı konu edilmiştir. Daha çok sevgilinin çenesi, memeleri, yanağıyla; utanmış aşığın yüzü; ay, güneş; çevgân oyununu topu, yıldızlar üzerinde teşbih yapılmıştır. Ayrıca, kabuğu soyularak yenilen bir meyve olmasına dikkat çekilmiş; Züleyha'nın kadınlara turunç ikram etmesine telmih yapılmıştır. Cinanî'in 19, Taşlıcalı Yahya'nın 40. gazelinin redifleri 'turunc'dur. Daha fazla örnek için bkz.¹³

Bana pistanlar **turunc** olsun heman-dem neyleyim
Ruhları gül çeşmi bādâm olsa da mâni' değil
Nedim 76/4

Mey tamâm oldu dirîğâ sâki-i gül-çehrenin
Doymadık sîb ü **turunc** u gabgab u pistânına
Nedim ks. 21/51

El değil cân paralardı gabgabı **nârencine**
Yûsuf-i gül çehremi arz-ı Züleyhâ eylesem
Hayalî 324/3

¹³ **AD**, 17/6; **AP**, 182/2; **B**, 488/3; 538/3; **C**, 19/1-8, rd.; **CS**, ks.IX/6; **HB**, 237/2; 489/2; **KB**, 721/2; 1033/5; **KN**, 3/4; **L**, 404/2; 62/4; **MZ**, ks. 18/88; **N**, 46/4; 107/2; 127/1; **NA**, 702/2; tarih 82/14; **NB**, ms. 2/1, 10; 77/8; 181/4; 585/6; **S**, 78/2; **ŞG**, 88/2; **Şİ**, ks.16/26; ks.22/7, 24; ks.24/18; ks.25/27; **TY**, 40/1-5 rd.; **Z**, 167/4, 5; 736/3; 998/1; 1252/2; 1324/5; 1453/4.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008

*Ne aceb narince şive ki kaçan ki anı gördüm
Benizüme bahan aydur yüzi benzemiş **turunca**
K. Burhan.690/4*

*Âb-ı hayât-ı hızr ki diler lebündedür
Cennet **turuncu** ger var ise gabgabundadur
A. Dâî 68/1*

*Ol **turunc**-ı gabgabın ey sîm-ber lezîz
Olmaz behîst meyveleri bu kadar lezîz
A. Paşa 31/1*

*Bir **turunc** etti tekellüf bize ol sîb-zekan
Ki meşâmı ter eder bûy-i zenahdânı gibi
A. Paşa 314/4*

*Esîr olub gam-ı çevgân-ı zülf-i yâra **turunc**
Diler bu şekl ile kûy-ı nigâra vara **turunc**
Cinanî 19/1*

*Harâmîler gibi nârencî câmesini soyar
Cinânî n'eylerdi bilsem bu rûzigâra **turunc**
Cinanî 19/8*

*Mâh-ı çarh üzre nedür bilmek dilersen ol sevâd
Yakdı yâre sunmağa devrân **turunc** üstine dâğ
Bakî 227/4*

*Gülşen-i dünyâyâ virür zînet ü zîver **turunc**
Gök yüzünde encüme döndi çemende her **turunc**
T. Yahya 40/1*

*Gül gibi rif'atde ol izzetde ol devletde ol
Ay ile gün sohbetünde iki zîbâ ter **turunc**
T. Yahya 40/2*

ÜZÜM, üzüm, ineb (a), engûr (f), rez (f), tâk (f), zebîb (a)

Üzüm, şekli, tadı, rengi, kokusu, koruk hali, salkımı, meze olması ve daha çok da üzümünden yapılan

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008*

şarap sebebiyle konu edilmiştir. Asma ve kütüğünün adıyla anıldığı gibi, kurutulmuş haliyle de söz konusu edilmiştir. Göz yaşı, dudak üzüm tanesine; parmaklar, salkımına; saçlar, asmaya (N, 107/2) benzetilmiştir, üzümün de Allah tarafından yaratılması sebebiyle, şarabın hoş görülmesi esprisi yapılmış; 'Üzüm üzümüne baka baka kararır.' atasözü kullanılmış; 'engürü' Ankara kelimesiyle tevriyeli kullanılmıştır (ŞE, 70/3). Daha fazla örnek için bkz.¹⁴

*Hâlin cefâyı hûşe-i zülfünden öğrenir
Üzümüne göre kararır ey bî-vefâ üzüm
Necati 360/5*

*Gel üzüm suyu-la Dâ'î bu hevâ odın söyündür
Gönül ehlinin ne lâıyk kalasın türâb içinde
A. Dâi 216/7*

*Bintü'l-'ineb de muğ-beçenin tıpkıdır heman
Bir meşrebi güşâdece kızdır Sakızlıdır
Nedim 14/2*

*Perde-i şermi giderdin ruh-ı pür-tâbından
Kasd o gül-çehreye ey duht-ı ineb reng midir
Nedim 28/4*

*Zannetme duhter-i rezi rind ile gizlidir
Anunla şeyh efendi de babalı kızdır
Nedim 14/1*

¹⁴ **AD**, 231/4, 262/1-2; 299/5; **AP**, 115/4; ks.3/23; ks.15/2; ks. 21/9; **B**, 189/5; 262/4; 278/3; 424/6; **F**, 154/3; 180/7; **FK**, ks.XIV/43; **HB**, s.70 th. /5; **HH**, XIII/13; **HM**, 123/3; 124/2; 214/3; 289/3; 414/1; 611/1; **HY**, 325/3; **KB**, 757/4; 1042/4; 1297/9; **M**, ks.19/12; 14/6; **MZ**, 89/2; 182/2; 353/1; **N**, 7/1; 38/3; 45/6; 47/1; 71/4; 95/5; 119/5; 129/3; ks. 4/50; ks.14/8; kt.75; **NA**, 82/3; 580/3; 734/4; 741/5; **NB**, 106/4; 256/6; 384/6; 386/1; 586/3; **NF**, 70/1; 80/3; 123/4; s.262; **NS**, 241/15; **ON**, ks.20/4; 10/4; 12/3; 22/5; 44/6; 489/2; 120/2; 132/1; 145/2; 261/5; 266/8; **S**, 53/4; 131/3; **Ş**, 4/2; **ŞE**, 25/4; 71/4; 151/3; 197/4; beyt 12; **ŞG**, 143/5; 210/3; 215/1; 282/5; 328/7; beyt 44; **ŞH**, 35/3; **Şİ**, 28/5; 142/2; **ŞY**, 35/1; 59/4; 101/4; 121/4; 231/1; 298/3; 324/3; 341/5; 402/4; 414/4; 436/5; **Z**, 333/3; 438/3; 454/3; 1439/6.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008*

Ol tıflı **duhter-i rezle** biraz alışdırdık
Atar kapağı aman duymasın peder mâder
Nedim ks. 13/20

Pâlûde kılur gözlerüm âb-ı **inebîden**
Olalı hayâlün gözüm içinde nişeste
K. Burhaneddin 1276/6

Hûşe-i bağ-ı İrem mi zülfün ey unnâb-leb
Yâ asılmış Şam'da miskîn **ineb** âvengidir
A. Paşa 77/3

Barmakların ucuyla nâzûk elün gören dir
Bâğ-ı letâfet içre bir hûşe-i **inebdür**
Behiştî 105/3

Mahv olsa da **özüm** hora geçmez ol âfete
Bildim ki aslı **Engürü** ya Üsküdarlıdır
Ş. Es'ad 70/3

Bâde nûş itsen kenâr-ı câma gelse leblerün
Duhter-i **rez** gûşına gûyâ takarlar la'l-i nâb
Bakî 18/5

Dil ki hûn oldu nasihat anı itmez ıslâh
Hüsn-i tedbîr ile mey bir dahı **engür** olmaz
Fehim kt. 1/11

Dirîgâ bâğ-ı vaslı mîvesinden
Sıdurmaz gözüme dil-ber **koruğu**
Zatî 1747/2

VIŞNE, vişne (slv), vişn (f)

Vişne, rengi suyu ve şekli yönünden konu edilmiş;
sevgilinin dudağı ile aralarında benzerlik kurulmuştur.

Ruhu gülnâr-reng mâye-i gülzâr
Leb-i hat-âveri **vişn-âb**-ı Keşmir
Ş. Galib 48/3

ZEYTİN, zeytûn (a)

Zeytin tadı, Kur'an'da geçen ve iftarda yenen bir
meyve olması ile konu edilmiştir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008

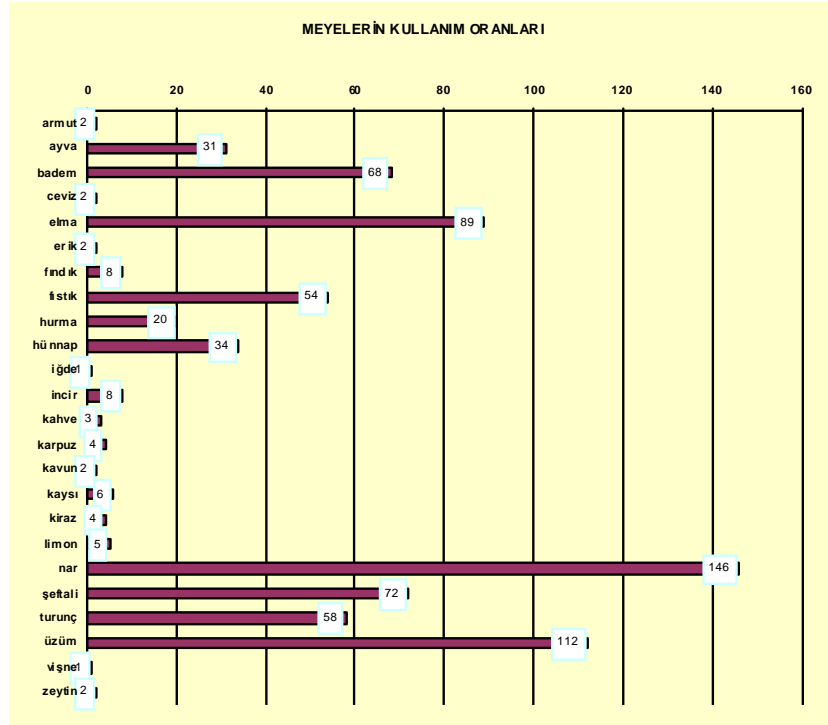
*Olur mefhûm her şîrînin olmak telh encâmı
Kelâm-ı Hakda der-pey gelmesinden tîn zeytûnun
Nedim 64/7*

*Vâ'iz-i çeşm-i gürisne piç ü tâb-ı cû' ile
Mevsim-i iftârda ve't-tîni ve'z-zeytûn okur
Nedim 31/5*

Sonuç

Divan şiirinin hüküm sürdüğü hemen her sahasına, her yüzyılına ait toplam kırk divandan hareketle, yirmi dört çeşit meyve ile ilgili teşbih, tenasüp ve mecazlar yapıldığı görülüyor. Divan şairleri toplum ve tabiatın içindeki şahsiyetler olarak, sanatlarında tabiatta var olan meyvelerden de yararlanmışlar; düşüncelerinin birçoğunu meyvelerin ağaçları, şekilleri, renkleri, tatları, çiçekleri, fonksiyonları ile, toplumda meyveler etrafında oluşan inanış ve kabuller çerçevesinde ifade imkanı bulmuşlardır.

Grafik 1

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008*

Kısaltmalar:**Şairler:**

AD= Ahmed-i Dâî, **AP**= Ahmet Paşa, **B**= Bakî, **BH**= Behiştî, **C**= Cinânî, **CS**= Cem Sultan, **F**= Fuzulî, **FA**= Fâsîh, **FK**= Fehim-i Kadim, **HB**= Hayalî Bey, **HH**= Hamdullah Hamdî, **HM**= Hakânî Mehmed, **HY**= Hayretî, **KB**= Kadî Burhaneddin, **KN**= Karamanlı Nizamî, **L**= Lutfî, **M**= Mesîhî, **MZ**= Mezâkî, **N**= Nedim, **NA**= Nâbî, **NB**= Necati Bey, **NF**= Nefî, **NL**= Nailî, **NM**= Niyâzî-i Mısrî, **NS**= Nesimî, **NŞ**= Neşâtî, **NZ**= Nazikî, **ON**= Osman Nevres, **S**= Sükkerî, **SK**= Sekkâkî, **Ş**= Şeyhî, **ŞE**= Şeyhülislâm Es'ad, **ŞG**= Şeyh Galib, **ŞH**= Şiban Han, **Şİ**= Şeyhülislâm İshak, **ŞR**= Şeref Hanım, **ŞY**= Şeyhülislâm Yahya, **TY**= Taşlıcalı Yahya, **U**= Usulî, **Z**= Zatî.

Diğer:

A Arapça

f Farsça

ks. kaside

kt. kıt'a

mh. muhammes

mr. murabba

ms. mesnevi

mt. matla

rd. redif

s sayfa

slv Slavca

tc.b. terci-i bend

th. tahmis

tr.b. terkib-i bend

ty. tuyug

yun Yunanca

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/5 Fall 2008

KAYNAKLAR

AKKUŞ, Metin (1993), *Nef'i Dîvânı*, Ankara: Akçağ yayınları.

AYAN, Hüseyin (1990), *Nesimi Divanı*, Ankara: Akçağ yayınları.

AYDEMİR, Yaşar (2000), *Behiştî Divanı Behiştî, Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni*, Ankara: MEB yayınları.

BİLKAN, Ali Fuat (1997), *Nâbî Dîvânı I, II*, İstanbul: MEB yayınları.

CANSEVER, Sıddık ve diğerleri (1999), *Osman Nevres Divanı Transkripsiyonlu Metin*, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi: Basılmamış Bitirme Tezi.

ÇAVUŞOĞLU, Mehmet (1977), *Yahyâ Bey Divanı Tenkidli Basım*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları.

ÇAVUŞOĞLU, Mehmet ve M.Ali Tanyeri (1981), *Hayretî Divanı Tenkidli Basım*, İstanbul: İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi yayınları.

ÇAVUŞOĞLU, Mehmet ve M.Ali Tanyeri (1987), *Zatî Divanı Edisyon Kritik ve Transkripsiyon Gazeller Kısmı c.III*, İstanbul: İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi yayınları.

ÇIPAN, Mustafa (2003), *Fasih Divanı İnceleme-Tenkidli Metin*, İstanbul: MEB yayınları.

DEVELLİOĞLU, Ferit (2000), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat Eski ve Yeni Harflerle*, Ankara: Aydın Kitabevi yayınları.

DOĞAN, Muhammet Nur (1997 a), *Şeyhülislâm Es'ad Efendi ve Divanının Tenkitli Metni*, İstanbul: MEB yayınları.

DOĞAN, Muhammet Nur (1997 b), *Şeyhülislâm İshak Efendi Hayâtı, Eserleri ve Divanının Edisyon Kritiği*, İstanbul: MEB yayınları.

ERASLAN, Kemal (1999), *Mevlânâ Sekkâkî Divanı*, Ankara: TDK yayınları.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008*

ERDOĞAN, Kenan (1998), *Niyâzî-i Mısrî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanı Tenkitli Metin*, Ankara: Akçağ yayınları.

ERGİN, Muharrem (1980), *Kadı Burhaneddin Divanı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları.

EROL, Erdoğan (1994), *Sükkerî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı*, Ankara: AKM yayınları.

ERSOYLU, İ. Halil (1989), *Cem Sultan'ın Türkçe Divan'ı*, Ankara: TDK yayınları.

ERTEM, Rekin (1995), *Şeyhülislâm Yahya Divanı*, Ankara: Akçağ yayınları.

GÖKYAY, Orhan Şaik (1993), "Divan Şiirinde Meyveler", *Tarih ve Toplum*, 112: 201-205.

GÜLHAN, Abdülkerim (1996), *Hakanî Mehmed Bey Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Tenkidli Metni*, Ankara: Gazi Üniversitesi: Basılmamış Doktora Tezi.

GÜLHAN, Abdülkerim (1989), *Nâzikî Dîvânı Karşılaştırmalı Metin*, Balıkesir: Uludağ Üniversitesi: Basılmamış Yüksk Lisans Tezi.

İPEKTEN, Halûk (1974), *Karamanlı Nizâmî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı*, Ankara: Atatürk Üniversitesi yayınları.

İPEKTEN, Halûk (1990), *Nâ'îlî Divânı*, Ankara: Akçağ yayınları.

İSEN, Mustafa (1990), *Usûlî Divanı*, Ankara: Akçağ yayınları.

İSEN, Mustafa ve Cemâl Kurnaz (1990), *Şeyhî Divanı*, Ankara: Akçağ yayınları.

KALKAN, Mahmut (1996), *Neşâtî Divanı*, İzmir: Akademi Kitabevi yayınları.

KALKIŞIM, Muhsin (1994), *Şeyh Gâlib Dîvânı*, Ankara: Akçağ yayınları.

KARAAĞAÇ, Günay (1997), *Lutfî Divanı Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım*, Ankara: TDK yayınları.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008*

KARASOY, Yakup (1998), *Şiban Han Dîvânı* (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım), Ankara: TDK yayınları.

AKYÜZ, Kenan ve diğerleri (1990), *Fuzûlî Divanı*, Ankara: Akçağ yayınları.

KÜÇÜK, Sabahattin (1994), *Bâkî Dîvânı Tenkitli Basım*, Ankara: TDK yayınları.

MACÎT, Muhsin (1997), *Nedîm Divânı*, Ankara: Akçağ yayınları.

MENGİ, Mine (1995), *Mesîhî Dîvânı*, Ankara: AKM yayınları.

MERMER, Ahmet (1991), *Mezâkî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Tenkidli Metni*, Ankara: AKM yayınları.

OKUYUCU, Cihan (1994), *Cinânî Hayâtı Eserleri Dîvânının Tenkidli Metni*, Ankara: TDK yayınları.

ÖZMEN, Mehmet (2001 a), *Ahmed-i Da'i Divanı (Metin-Gramer-Tıpkıbasım)*, Ankara: TDK yayınları.

ÖZMEN, Mehmet (2001 b), *Ahmed-i Da'i Divanı (Dizin)*, Ankara: TDK yayınları.

ÖZYILDIRIM, Ali Emre (1999), *Hamdullah Hamdî ve Divanı*, Ankara: Kültür Bakanlığı yayınları.

ÖZYURT, M. Sabri (1992), *Ekonomik Botanik*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.

ŞEN, Esmâ ve diğerleri (2001), *Şeref Hanım Divânı*, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi: Basılmamış Bitirme Tezi.

TARLAN, Ali Nihat (1992 a), *Ahmet Paşa Divanı*, Ankara: Akçağ yayınları.

TARLAN, Ali Nihat (1992 b), *Hayâlî Divanı*, Ankara: Akçağ yayınları.

TARLAN, Ali Nihat (1992 c), *Necatî Beg Divanı*, Ankara: Akçağ yayınları.

TARLAN, Ali Nihat (1967), *Zatî Divanı Edisyon Kritik ve Transkripsiyon Gazeller Kısmı c.I*, İstanbul: İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi yayınları.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008*

TARLAN, Ali Nihat (1970), *Zatî Divanı Edisyon Kritik ve Transkripsiyon Gazeller Kısmı c.II*, İstanbul: İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi yayınları.

TDK (1998), *Türkçe Sözlük*, Ankara: TDK yayınları.

ÜZGÖR, Tahir (1991), *Fehîm-i Kadîm Hayatı, Sanatı, Dîvân'ı ve Metnin Bugünkü Türkçesi*, Ankara: AKM yayınları.

YENTÜR, Semahat (1984), *Bitki Anatomisi*, İstanbul: İstanbul Üniv. Fen Fakültesi yayınları.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/5 Fall 2008